

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

שעור מורה מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת ויקרא - זכור ע"ו

זמן סעודת פורים כשפורים חל בע"ש האם צריך להתחיל את הסעודה קודם חצות או שדי להתחילה קודם שעה עשירית

[א] לענין הזמן הראוי לערוך את סעודת הפורים כשהל פורים בע"ש מצינו כמה דיעות בדברי רבוהינו. בשו"ת מהרי"ל¹ כתב שיש להתחילה קודם שעה עשירית, ומאידך מדברי הלקט ישר² נראה שאפשר לעשותה עד הערב. ובמנהגי מה"ר אייזיק טירנא כתב לעשותה בשחרית³, והובאו דבריו להלכה ברמ"א⁴.

[ב] וביאור הענין בקצרה, דהנה במס' פסחים בתחילת פרק ערבי פסחים נחלקו תנאי האם בע"ש מותר לאכול עד שחשיכה. ולהלכה פסקו רוב הראשונים כרבי יוסי דשרי, אלא דמ"מ כתבו הרמב"ם והשו"ע⁵ דמצוה לימנע מלקבוע סעודה שרגיל בה בחול מן המנחה ולמעלה [דהיינו מסוף שעה תשיעית סמוך לזמן מנחה קטנה⁶], עוד כתבו שם שסעודה גדולה שאינו רגיל בה אסור לעשות בע"ש כל היום א"כ זמנה היום.

ומעתה, סברת הלקט ישר שמכיון שקי"ל כר"י שרי להתחיל עד חשיכה⁷, ומאידך סברת המהרי"ל שכיון שמצוה לימנע מסעודה שרגיל בה מן המנחה כ"ש כאן שסועד סעודה גדולה.

ורבי אייזיק טירנא [שכתב להקדימה בשחרית] כתב בזה ב' טעמים : [א] דאין לאכול לאחר מנחה בע"ש משום כבוד השבת [וכונתו שאם יאכל אחר חצות הלא כיון שהגיע זמן מנחה גדולה אסור להתחיל סעודה גדולה [בפרט במקום חשש שכרות] עד שיתפלל מנחה, ואם יתפלל קודם, שוב אין כבוד השבת לאכול בין מנחה דע"ש לערבית⁸]. [ב] שאם יאכל לאחר מכן יקלקל את סעודת השבת, ויתכן שכונתו שהלא סעודת פורים היא סעודה גדולה שהיה אסור לעשותה כלל בע"ש אם לא היה זמנה היום, וע"כ ראוי שלא לאחרה עכ"פ ולהקדימה לשחרית⁹.

[ג] והנה ברמ"א¹⁰ הביא את דברי המנהגים שיש לעשותה בשחרית. וכיד אפרים כתב שכונתו קודם שעה ט'¹¹ כדברי המהרי"ל וכ"נ מדברי הגר"א¹², אולם במשנה ברורה כתב בשם הר"י עמדין¹³ שיש לעשותה קודם חצות¹⁴ [ולכאור' הכונה להתחיל קודם חצות¹⁵], וכן בס' רמ"ש כתב שסעודת ברית ראוי לעשותה בשחרית וכדמצינו בס' תרצ"ה לענין סעודת הפורים.

העולה מהנ"ל, שלכתחילה ראוי להתחיל סעודת הפורים קודם חצות¹⁶, וכשאי אפשר ראוי עכ"פ להתחילה קודם שעה תשיעית, ומעיקר הדין מותר לאכלה כל היום.

ואמנם מסתבר שאדם שידוע שאם יתפלל מנחה קודם הסעודה לא יוכל להפיג יינו קודם מנחה עדיף שיעשה כדברי המהרי"ל ויתפלל מנחה גדולה ורק אח"כ יסעוד את סעודת הפורים.

¹ תשו"נ"ו סעיף ח'.

² עמוד 156.

³ עמוד קנ"א-ב [בהוצאת מכון ירושלים תש"ס] ה"ל "ואם חל פורים ביום שישי אוכלין סעודת פורים שחרית, ולא בערב אחר מנחה, כי אין להפסיק בע"ש בין מנחה לערבית מפני כבוד השבת, וגם שלא לקלקל סעודת ליל שבת".

⁴ ס' תרצ"ה סעיף ב'.

⁵ ס' רמ"ט סעיף ב'.

⁶ כן פ' הבי"ו והשו"ע שם את דברי הרמב"ם.

⁷ ואף שכתב הרמב"ם שמצוה לימנע מסעודה שרגיל בה וכו' שמא ס"ל דכיון דכאן זו מצות היום א"צ לחוש לזה, וצ"ע.

⁸ צ"ע אם כונתו שכל סעודה אין ראוי לאכול בע"ש לאחר מנחה או דוקא סעודה גדולה כסעודת פורים. [ובעיקר דבריו צ"ע מה המקור לכך שאין כבוד השבת לאכול בין מנחה לערבית].

⁹ א"נ דס"ל כשיטת הראב"ד דסעודה גדולה שרי כל ע"ש קודם חצות. אמנם הרמ"א פסק כרא"ט למרות דבס' רמ"ט ס"ל כהרמב"ם שסעודה שאין זמנה היום אסורה כל היום.

¹⁰ סימן תרצ"ה סעיף ב'.

¹¹ ודבריו צע"ג דהלא מהטעם הראשון שכתב רא"ט מבואר ע"כ שכונתו להקדימה קודם חצות, שאם יעשנה אחר חצות ע"כ יתפלל מנחה קודם ושוב יאכל בין מנחה לערבית.

¹² שצ"יין להא דאיתא בס' רמ"ט דמצוה לימנע מסעודה שרגיל בה מט' שעות ומעלה.

¹³ בשעה"צ כתב ס' ע"ש, ובחלק מהמהדורות תיקנו בדבריו סימן רמ"ט עיין שם, אולם אין זה נכון לכאור' דשם לא הוזכר להתחיל קודם חצות ואדרבה במ"ב שם למד מכאן לענין סעודת ברית. והנכון כמו שפיענחו במהדורת עזו והדר סידור עמודי שמים.

¹⁴ ולכאור' כן הוא פשוט דברי הרמ"א דהלא צ"יין לדברי המנהגים ושם כתב בא' הטעמים שלא לעשותה בין מנחה לערבית, ואם יעשנה אחר חצות כבר הגיע הזמן הסמוך למנחה גדולה שאין להתחיל אז בסעודה גדולה וע"כ יתפלל מנחה קודם.

¹⁵ מכ"ש מדברי המהרי"ל לענין קודם ט' שעות לשיטתו, מה גם שלטעם שכתב המנהגים להתחיל קודם זמן המנחה כנ"ל ודאי שדי להתחיל קודם חצות.

¹⁶ וכ"כ הגרשו"א בס' מנהגי א"י [גליס] שכן הוא מנהג המדקדקים בירושלים.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בדין פורס מפה ומקדש

[א] בראשונים¹⁷ מצינו דרך נוספת לאופן עשית סעודת פורים בע"ש, לעשותה סמוך לשבת וכשיקדש היום יפרוס מפה ויקדש, [וסברתם כנראה דבאותה סעודה אין חשש שלא יכנס לשבת כשהוא תאב וכמ"ש התוס'¹⁸], אלא דכבר כתב בלקט יושר שאין נוהגים כן¹⁹ וכן מתבאר מדברי המהרי"ל כנ"ל.

[ב] אולם מי שהתאחר ולא סעד עד סמוך לשבת לכאור' ראוי שיעשה כן, וכמו כן מי שהתחיל קודם שעה ט' או קודם חצות וארכה סעודתו עד שקידש היום, מיד כשקדש היום חייב להפסיק סעודתו ולפרוס מפה ולקדש.

[ג] ובכה"ג מבואר בשו"ע²⁰ דכשמקדש אם בירך כבר הגפן בסעודת הפורים יקדש בלא ברכת בורא פרי הגפן²¹.

[ד] ולענין ברכת המוציא הנה בשו"ע²² הביא ב' דיעות האם יברך שוב המוציא [דהקידוש הוי הפסק לסעודתו] או לאו, ואף שבשו"ע משמע שנקט לעיקר שיברך כבר כתב במ"ב דכיון דקי"ל ספק ברכות להקל לא יברך. ולכאור' א"כ בכה"ג באם אפשר יצא המוציא מאחר [אם יש שם מי שיכול להוציא].

[ה] ולענין האזכרה בברכת המזון צ"ע איך יעשה דאם יאמר גם רצה וגם יעלה ויבוא הוי כתרתי דסתרתי, ועיין משנה ברורה שהכריע שיאמר רק רצה.

ולכאור' נידון זה הוא כעין מה שדנו האחרונים לענין ר"ח החל במוצ"ש, מה יאמר הסועד סעודה שלישית וממשיך סעודתו ללילה.

והנה בסי' קפ"ח הביא במ"ב מחלו' בזה בין המ"א והט"ז, דלט"ז יאמר את ב' האזכרות, ולמג"א יאמר רק את אזכרת ר"ח משום שאותה חייבים לומר לכו"ע.

ובענינו לכאור' אולי גם לט"ז יש לומר רק רצה משום דאמירת על הניסים אינה חובה גמורה וכמבואר בגמ'²³.

ואולם צ"ע דהמג"א בענינו²⁴ כתב [בשם המרדכי והמהרי"ל, וכ"ה בלקט יושר] שיאמר גם רצה וגם על הניסים, וצ"ע דדבריו נראים כסותרים דבענינו לכאור' כ"ש שלא יאמר על הניסים, וכנ"ל.

ונראה דהמג"א איירי לענין י"ד שחל בע"ש, דבכה"ג ס"ל למג"א דמכיון שכשמברך עדין הוא ט"ו באדר פורים דמוקפין יכול לומר על הניסים ולא הוי כתרתי דסתרתי. אולם כשחל ט"ו דמוקפין בע"ש פשיטא דגם למג"א לא יאמר על הניסים בליל שבת.

ובמ"ב פסק אפי' לענין י"ד שחל בע"ש שיאמר רק רצה ולא יעו"י, ומקורו מדברי הח"א שתמה על דברי המ"א מהא דשבת ור"ח, וכ"ש בענינו.

האם יכול לקבל שבת ואז לסעוד

יש לדון באופן שלא סעד עד פלג המנחה האם יכול לקבל השבת ואז לסעוד לשם סעודת פורים וסעודת שבת יחדיו.

ובספר הליכות שלמה כתבו בשם הגרשו"א שאין לעשות כן, וכשם שאין סועדים סעודת פורים כשחל ט"ו בשבת מכיון שיצאה שבת שקדושתה בידי שמים [ובפשטות היינו משום שבכה"ג אין ניכר שסעודתו היא מחמת שמחת הפורים] ה"נ כאן. [שוב מצאתי דכבר כתב דברי הגרשו"א אחי המהרי"ל (מהור"ר גומפרחכט הלוי) בשאלתו למהרי"ל²⁵].

¹⁷ מאירי כתובות, ארחות חיים.

¹⁸ פסחים צט: ד"ה סמוך. [אמנם עיין בביאור הלכה סי' רמ"ט ס"ב שכתב שמכמה פוסקים נראה דלא ס"ל כסברת התוס'].

¹⁹ אולי מחמת כל השאלות שיש בכה"ג לענין המוציא והאזכרות, וכדלהלן. [שו"ר בדברי אחי המהרי"ל שם שכתב שדין פורס מפה ומקדש הוא רק בדיעבד, אבל אל לא לאדם להכניס עצמו בידיים למצב זה, ואולי טעמו משום דלא ס"ל כדעת התו', וכנ"ל בהערה הקודמת בשם הבה"ל דדברי התו' אינם מוסכמים, אולם מלשונו נראה יותר דמחמת הקידוש ס"ל דאין לעשות כן לכתחילה דס"ל דלכתחילה צריך לבוא הקידוש קודם תחילת הסעודה, עייש"ה].

²⁰ סי' רע"א סעיף ד', וכ"ה בתו פסחים בשם הירושלמי.

²¹ ומפורסמת הקו' בזה לשיטת הראב"ן דבמילה ביו"כ יטעים לתינוק הנימול [וכמ"ש הרמ"א ביו"ד סי' רס"ה] לעשות כן בשעת הדחק, משום שברכת בורא הגפן מחויבת מחמת המילה, ואין הטעימה אלא כדי שלא תראה הברכה לבטלה [וכדאהריך הגר"ז באו"ח סי' ק"צ בביאור שיטה זו], א"כ ה"ה בקידוש הגפן ע"כ הינה חלק מברכת הקידוש ואיך יצא במה שברך מבעוד יום.

וכתבו בזה ב' דרכים באחרונים, הגר"ז [שם ובסי' רע"א] כתב שברכת הגפן אינה ממש כחלק מהקידוש אלא היא ברכת שירה על היין שצריכה להצטרף לברכת הקידוש, ולגבי זה מהניא אף הברכה שברך מבעו"י. ובבית מאיר כתב שגם לשיטה זו אין הגפן חלק משירת הקידוש, אלא כשם שהנאה מההערה"ז מחייבת ברכה כן קיום מצוה על היין מחייב הודאה על היין [ואין הטעימה אלא כדי שלא תראה לבטלה וכנ"ל] ולגבי זה ודאי שדי במה שהודה מבעו"י.

שם.

²² שבת כד ע"א.

²⁴ תרצה"ה ס"ק ט'.

²⁵ שם. [וז"ל "ואם יתפלל ערבית ויעשה קידוש בעוד היום גדול ... אין נראה לסעודת פורים ביום כי אם לכבוד השבת"].

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ולכא' בנידון דידן בלא"ה אין לעשות כן דהו"ל כתרתי דסתר. ולא מיבעיא לשיטת הט"ז דס"ל דכל המקבל ע"ע את קדושת היום הנכנס פקעה ממנו קדושת היום הקודם [ולשיטתו המקבל ע"ע בהושענא רבא קדושת שמיני עצרת מותר לאכול מחוץ לסוכה אפי' מבעו"ג], אלא אף החולקים עליו הרי בכ"מ חששו לא לעשות דברים הנראים כתרתי דסתר ובכה"ג הוי כתרתי דסתר, דאם כבר חלה שבת אינו פורים. [וכעין זה מצינו לגבי מי שקיבל שבת ונזכר שלא קרא את המגילה, או שלא היתה לו מגילה עד אז, שכתב בפמ"ג²⁶ שיקרא את המגילה בלי ברכה, וכעין שכתב בט"ז לגבי שופר בר"ה שחל בער"ש].

בן עיר המגיע לירושלים בט"ו האם יכול להשתתף בסעודת הפורים

הנה בני עיר שקיימו את מצות הפורים ב"ד ומגיעים לכרך בט"ו לאחר עלות השחר לכו"ע פטורים בט"ו ממצות היום כידוע.

ויש לדון א"כ האם בכה"ג שראי להם להשתתף בסעודת הפורים בע"ש בכרך, דהלא אסור לאכול בע"ש כל היום סעודה גדולה שאין זמנה היום, אא"כ זהו זמנה, ומכיון שהם אינם חייבים כיום בסעודה לכא' אסור להם להרבות באכילה, ואף שמצינו שגם בני י"ד מצוה שירבו קצת בסעודה בט"ו הלא ודאי אינם חייבים בסעודה גדולה, וא"כ מחמת כבוד השבת לכא' אין להם להרבות בכה"ג באכילה²⁷.

העולה מכל הנ"ל :

א] לכתחילה מצוה להתחיל את סעודת פורים קודם חצות היום.
ב] מי שאינו יכול להתחילה אז או שהתאחר וכדו' יתחילנה לכתחילה קודם סוף השעה התשיעית, ובכה"ג יתפלל מנחה קודם סעודתו. [וכן עדיף שיעשה מי שידוע שאם יתחיל סעודתו קודם חצות לא יוכל להפיג יינו קודם מנחה].

ג] מעיקר הדין מותר להתחילה אפי' אח"כ עד השקיעה.

ד] המתחילה סמוך לערב או מי שנמשכה סעודתו עד הערב וחיפץ להמשיך לאכול, כששקעה החמה מחויב להפסיק לאכול ולכסות הפת ולקדש.

ה] בכה"ג כל שבירך בורא פרי הגפן כבר בסעודה זו יקדש עתה בלא ברכת הגפן, והשומעים אם לא ברכו עדין בפ"ה יברכו לעצמם.

ו] כמו כן בכה"ג יבצע על לחם משנה בלא ברכת המוציא, ומ"מ אם יש מי שיכול להוציא בברכת המוציא עדיף שישמע ממנו ויכון לצאת ידי המוציא לסוברים שמחויב בכך.

ז] בכה"ג עליו לאכול בסעודת הלילה עוד כביצה [ועכ"פ כזית] פת.

ח] בברכת המזון יאמר רצה ולא יאמר על הניסים.

ט] מי שלא אכל סעודת פורים עד לאחר פלג המנחה לא יקבל שבת קודם שיסעד סעודת פורים.

בדין שיכור בתפלה

א] הנה קיי"ל ששכור אסור להתפלל. ומצינו בזה ג' חילוקי דינים²⁸: א] שתי רביעית אסור להתפלל [שמונה עשרה] ובדיעבד תפילתו תפילה. ב] מי ששתה עד שאינו יכול לדבר לפני המלך אף בדיעבד אם התפלל תפילתו תועבה. [ולגבי שאר ברכות במצב זה נחלקו הרמ"א והגר"א, דלרמ"א מותר לו לכתחילה לברכם והגר"א [והפמ"ג] לכתחילה אסור אף בשאר ברכות. ג] מי שהשתכר כשכרותו של לוט הרי הוא כשוטה ופטור הוא מכל המצוות ואין קניניו קנינים באותה שעה וכו'.

ב] מי שלא התפלל מחמת שכרותו דינו כשווג ומשלים את התפלה בתפילה שלאחריה. אמנם אם כל זה אם היה סבור שיוכל להפיג יינו קודם סוף זמן התפלה, אבל אם התחיל לשתות סמוך לסוף זמן התפלה דינו כמזיד ואין לו תשלומין.

ג] ולכא' נראה שאין לשכור תשלומין אא"כ לא היה שכור כלוט כל זמן התפלה, אבל אם היה שכור כלוט בכל זמן התפלה, מכיון שבזמן התפלה לא היה מחויב כלל במצוות אין לו חובת תשלומין, שהרי זה כמי שהיה שוטה בכל זמן התפלה דבודאי אינו מחויב להשלים, אולם מסתימת הפוסקים לכא' אין נראה כן, וצ"ע.

ד] ואם כנים הדברים יש לדון במי שהיה שכור כלוט כל ליל שבת, אם יתחייב לקדש למחרת, ולכא' הדבר תלוי במחלו' רבי יהודה והמהר"ם מרוטנבורג במי שהיה אונן כל ליל מוצאי שבת אם יבדיל למחרת, [שנחלקו שם בגדר הבדלה למחרת אי גדרה דין תשלומין או שזמנה עד יום ד', עיי"ש], ולמאי דקיי"ל שם שחייב להבדיל, לכא' ה"ה כאן יתחייב לקדש.

²⁶ ס"ה תרצ"ב.

²⁷ שו"ר שכתבו בשם הגר"ק להיפך, שמכיון שמצוה להרבות קצת בסעודה מותר לו לאכול, ואם אכן נאמרו הדברים בטלה דעתו, וצ"ע.

²⁸ וכמבואר כל זה בשו"ע ונו"כ באורח חיים סימן צ"ט.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

מילי דאגדתא

[א] תקנו חז"ל לקיים את מצות זכירת מעשה עמלק ומצות מחייתו בשבת קודם הפורים, להקדים זכירה לעשיה, וכמו שנאמר "והימים האלה נזכרים ונעשים"²⁹. ומשמע קצת דכשם שהזכירה זכירת מעשה עמלק ומחייתו היא, כן העשיה קיום מצוות ימי הפורים מעין מחיית עמלק היא, אשר על כן שייכים הזכירה והעשיה זה לזה. וכך מוכח מהמנהג להכות את המן בשעת הקריאה, [ששורש המנהג היה לכתוב שם המן או לצור צורתו על עצים ולדפוק עד שתמחק צורתו לקיים "מחה תמחה..."³⁰], הרי שיום הפורים יום מחיית עמלק הוא. [ב] ואמנם צ"ב איך בקיום מצוות הפורים יש מעין מחיית עמלק. ונראה קצת לבאר בזה, שענין עמלק היה "אשר קרן", להראות שהכל מקרה מאידך, וטומאה וקרירות מאידך, וימי הפורים הם ההיפך מכך, וכאשר אמרו חז"ל³¹ אסתר מן התורה מנין שנאמר "ואנוכי אסתר אסתר", דהיינו גילוי ההשגחה הפרטית בתוך הסתר הפנים, להראות שהכל בהשגחה פרטית ואין מקרה בעולם, וזמן קבלת התורה מאהבה מאידך היפך קרירות וטומאת עמלק מאידך. וזהו עבודתנו בימי הפורים הבעל"ט, שאף שאין בידינו כיום למחות את זרע עמלק, מוטל עלינו למחות את שיטת עמלק, ובאה השבת קודם "שבת זכור" בתור הכנה לעבודתנו זו בימי הפורים "להקדים זכירה לעשיה". [ג] עוד מצינו בפורים מצות שכרות "חייב איניש לבסומי בפוריא..."³², וכבר תמהו רבים מה ראו חז"ל לתקן כך, כאשר ידוע עד כמה מאוסה היא שכרות היין. [ד] ובביאור הלכה³³ כתב בזה (בשם האליה רבה) שתיקנו כך זכר לנס שנעשה ע"י משתה היין, [בין הריגת ושתי בין תליית המן], ועדיין הדברים צ"ב מדוע ענין זה מחייב ומתיר את ענין השכרות. [ה] ואולי ביאור הדברים הוא, שהנה אמרו חז"ל³⁴ שאחד הטעמים שזימנה אסתר את המן למשתה היה משום "בחומם אשית את משתייהם – מתוך משתייהם של רשעים באה להם פורענות", ויתכן שביאור הדבר הוא שהרשעים במשתייהם מגלים את פנימיותם הרעה ("נכנס יין יצא סוד") ואז באה פורענותם, ואולם אצל צדיקים להיפך הוא שבשכרותם יוצאת פנימיותם. [ו] והנה אמרו חז"ל³⁵ שגזירת המן באה על שהשתחוו לצלם, אולם ניצלו ממנה משום שהם לא עשו אלא לפנים, דהיינו שבפנימיותם לא חטאו, וזכו לנס פורים בו קיבלו את התורה בלב שלם מה שלא עשו כן עד עתה (וכדברי חז"ל "מכאן מודעא רבה לאורייתא"), הרי שנס פורים הוא נס הפנימיות, ואולי לכן תקנו עדלא ידע בו יגלה האדם את פנימיותו הטובה.

²⁹ מגילה ל.

³⁰ הגהות הרמ"א תר"צ י"ז.

³¹ חולין קל"ט:

³² מגילה ז:

³³ ריש סימן תרצ"ה.

³⁴ מגילה ט"ו:

³⁵ שם י"ב.